

Beate Landefeld

Ontwikkelt zich één Europese burgerij?

In zijn studie *Elites en macht in Europa* heeft socioloog Michael Hartmann^[1] onder andere de kwestie onderzocht, of men in de Europese Unie kan spreken van een "europeanisering" van de elites. Eerst onderzocht hij dit voor de Commissie, de hoogste instantie, die geen onbelangrijke rol speelt in de regulering van economische en maatschappelijke processen van de EU-staten. De 27 commissarissen die de lidstaten vertegenwoordigen, zijn allen afkomstig uit de politieke elites van de respectievelijke lidstaten. 21 van hen bekleedden daar vroeger hoge ministerambten. Ze doorliepen in hun land de typische elitaire vormingsinstituten. Hun hele carrière hebben ze te danken aan de partijstructuren en machtsverhoudingen in hun geboorteland zij hebben bijvoorbeeld "geen transnationaal" ^[2]

Bij de hoge ambtenaren ziet het er een beetje genuanceerder uit. Een derde ervan zag zich al aangeworven binnen de vijf jaar na zijn of haar hogere studies aan een eliteschool of een openbare instelling van hun land. Uit empirisch onderzoek bleek echter dat ook bij de hoge ambtenaren hun aanstelling zeer sterk door twee factoren wordt bepaald: door een vroegere functie in een nationale administratie en/of door de sterkte van hun respectievelijke nationale netwerken in Brussel. Omdat de eigen carrièrekansen uiteindelijk meer afhangen van de vertegenwoordigers van de aparte lidstaten als van de transnationale instellingen, lijkt het vanuit hun standpunt verstandig eerder te rekenen op de invloed van nationale netwerken.

Een transnationale klasse van managers?

Bij de topmanagers van de grootste concerns die op internationale schaal produceren, spreekt men eerder over europeanisering dan over transnationalisering. Theorieën over de ontwikkeling van een "transnationale managerklasse", een "transnationale burgerij" of de "worldbusiness class" voorspellen al decennia lang een dergelijke evolutie.^[3] De realiteit toont hier ook het tegendeel. Internationale productieketens, wereldwijde samenwerking, kartelvorming en fusies eisen enerzijds een toenemende internationale mobiliteit van het management en rechtvaardigen een tendens naar een sterkere organisatie met internationaal karakter. Anderzijds worden de eigendomsstructuren en de daarmee overeenstemmende carrières in het topmanagement nog steeds hoofdzakelijk nationaal bepaald. Er zijn landen waar van een transnationalisering van het topmanagement geen sprake is, zoals de VS, Japan of Frankrijk, Spanje en Italië.^[4]

Echt transnationaal is het topmanagement volgens Hartmann vooral in die kleinere Europese landen waarin bijzonder veel multinationale concerns zich gevestigd hebben, zoals in Zwitserland, België of Nederland. In Duitsland stijgt het aantal buitenlandse topmanagers bij de 100 grootste concerns tussen 1995 en 2005 betekenisvol van 2 tot 9. Het aantal managers met ervaring in het buitenland van 25 % tot 36 %.

De 9 buitenlanders kwamen doorgaans uit buurlanden met dezelfde culturele tradities, zoals Zwitserland, Oostenrijk of Nederland en een deel was in Duitsland afgestudeerd. "Van een werkelijke internationalisering of europeanisering, waarbij Britten, Fransen of Spanjaarden grote Duitse bedrijven leiden, kan men in ieder geval niet spreken."^[5]

Van de grote industrielanden beschikte Groot-Brittannië met 18 buitenlandse topmanagers in de 100 grootste concerns over het meest internationale topmanagement. Toch moet ook dit met voorzichtigheid geëvalueerd worden. Twee derden van de buitenlanders kwam uit Angelsaksische landen en de meesten dan nog uit landen van het Gemenebest. Ook hier kan men niet stellen dat ze echt van buitenlandse afkomst zijn. Bovendien stond twee derden van hen aan het hoofd van ondernemingen die niet zuiver Brits waren, maar bi-nationaal, zoals Shell en Unilever of BHP Billiton.^[6]

Hartmann wijst er ook op dat de internationalisering van de Europese rijken beperkt blijft tot de eigen grenzen. Hij maakt dit duidelijk aan de hand van de 136 Europese miljardairs van de Forbeslijst van 2005, van wie slechts 17 hun woonplaats buiten hun geboorteland hadden. Van deze 17 kwam de grootste groep uit Duitsland, namelijk 7. Zes van hen hadden om fiscale redenen hun woonplaats in Zwitserland en één in Oostenrijk. Van een "transnationalisering van de burgerij" kan ook dit ons niet echt overtuigen.

Winnaars van de globalisering

Een analyse van de eigendomsstructuren bij de grootste Duitse concerns toont een gelijkaardig beeld. De sociale samenstelling van de Duitse burgerij blijft ondanks de globalisering relatief constant. Dat geldt ook voor haar Europese en internationale expansie. Burgerij betekent hier de economisch heersende klasse die over de belangrijkste productiemiddelen beschikt, die haar rijkdom hoofdzakelijk uit de meerwaarde haalt en die door haar economische macht ook in de politiek uiteindelijk een beslissende rol speelt.

Naast grote kapitaalbezitters, de grote burgerij in engere zin, behoren hiertoe de managers van grote concerns, banken en verzekeringen, de burgerlijke fractie van de staatsbureaucratie en de personen die verbonden zijn met het buitenlands kapitaal. Heinz Jung heeft de managersfractie en de burgerlijke groep van de staatsbureaucratie gekarakteriseerd als "gecoöpteerde en geaggregeerde groepen van de burgerij". "Zij veroveren slechts een vaste (en erfelijke) plaats als ze in staat zijn kapitalistisch eigendom te verwerven en door eigendom ook kunnen beschikken over meerwaarde."[\[7\]](#)

De Duitse economie is sterk gemonopoliseerd. Van de meer dan 3 miljoen belastingplichtige ondernemingen zijn 99,7 % kleine en middelgrote ondernemingen. De overige 0,3 % brengen 62 % van de omzet voort. De grootste 2.000 (vanaf 250 miljoen euro omzet) maken 0,1 % van alle ondernemingen uit en realiseren meer dan 40 % van alle omzet.[\[8\]](#) De Top-500 van de krant *Die Welt* stelt jaarlijks de 500 grootste concerns van handel en industrie voor (in 2008 vanaf een zakencijfer van 1,1 miljard euro). Het zijn allemaal transnationale concerns. Veel ervan zijn wereldmarktleiders in hun branche, in hun bedrijfstak of in een bepaald segment.

David Harvey beschreef het neoliberalisme als het herstel van de klassenmacht.[\[9\]](#) Ook in de Bondsrepubliek zijn de rijken in de decennia van het neoliberalisme rijker en talrijker geworden. De belangrijkste bron van de rijkdom is zoals altijd de accumulatie van meerwaarde. Zo waren in 2008 van de 122 miljardairs van de Bondsrepubliek 83 eigenaar of grootaandeelhouder van minstens een van de 500 grootste firma's in handel en industrie. 15 anderen bezaten bedrijven die deel uitmaakten van de 2.000 grootste concerns. Bij de clans van miljardairs zijn er familieholdings met soms honderden aandeelhouders die dikwijls meer dan 100 firma's controleren.[\[10\]](#) De verweving van rijkdom en eigendom van bedrijven is dus relatief groot.

Marx spreekt over kapitalisme als een klassenmaatschappij waarin de heersende klasse het bezit van de productiemiddelen monopoliseert. De huidige monopolies zijn het resultaat van meer dan 100 jaar concurrentie. Als machts- en heerschappijverhoudingen moet men monopolies zien als geconcentreerd en gecentraliseerd eigendom, niet alleen als technische productie-eenheden van steeds grotere omvang. De Bondsrepubliek kent een bijzonder sterk gecentraliseerd kapitaalbezit. De som van de buitenlandse directe investeringen in Duitse handen is bijna dubbel zo hoog als die van de buitenlandse directe investeringen in de Bondsrepubliek.[\[11\]](#)

Eigenaars die de controle uitoefenen

Grote industriële groepen doen voor hun financiering steeds vaker beroep op de kapitaalmarkt. Buitenlandse investeerders aantrekken werd een uithangbord voor de eigen winstgevendheid. Het opdrijven van de winstgevendheid onder de druk van internationale financiers heeft de binnenlandse burgerij nochtans niet van het commando verdrongen. Ze behoort veeleer tot de winnaars van de globalisering.

Controle hebben over een groep bedrijven, betekent de macht hebben om het management aan te stellen of te ontslaan. Deze macht wordt in de concerns meestal door de grootaandeelhouders uitgeoefend, eventueel in overleg met kredietverlenende banken, bezitters van spaartegoeden met stemrecht of andere invloedrijke personen, bijvoorbeeld grote klanten. Ontbreken grote eigenaars (als het maatschappelijk kapitaal meer verspreid is), dan kan men van managerscontrole spreken. Hierbij controleren topmanagers van het bedrijf, vertegenwoordigers van verzekeringen, fondsen, federaties en banken elkaar.

Voor de 100 grootste handels- en industrieconcerns in de Bondsrepubliek zag de eigendomsstructuur er in 2008 als volgt uit. 14 waren dochters van buitenlandse concerns. Van de overige 86 firma's van de Bondsrepubliek waren 32 binnenlandse dochters van andere firma's op dezelfde lijst. 39 werden direct of indirect door clans van kapitalisten gecontroleerd. 23 stonden onder managerscontrole. Bij 14 waren de staat of regionale vennootschappen de doorslaggevende aandeelhouders. 10 werden door verschillende minderheden gecontroleerd en 3 waren grote coöperatieven.

Voor ons thema is de invloed van buitenlandse eigenaars die de controle uitoefenen van belang. Naast de dochters van buitenlandse concerns waren er twee bedrijven met maatschappelijk kapitaal (Bayer en Infineon) met zo'n groot aandeel buitenlandse investeerders, dat zij als concerns "in buitenlandse handen" kunnen worden beschouwd. Bij de concerns die door verschillende minderheden gecontroleerd worden, waren er vier die onder multi- of bi-nationale controle staan. (EADS, EnBW, TUI en Hochtief)

Met 14 buitenlandse dochters en 6 multi- of binationaal gecontroleerde ondernemingen stonden 20 van de 100 grootste handels- en industrieconcerns in 2008 onder controle van buitenlands kapitaal. Hun aandeel in de totale omzet van de 100 bedroeg 18,23 %.^[12] Onder de buitenlandse dochters waren er 8 uit de Verenigde Staten en 6 uit Europa. Dat wijst niet op een specifieke Europese expansie.

Het multinationale wapeningsconcern EADS is echter voor alles een politiek opgezet gezamenlijk project van de Duitse en Franse burgerij om de concurrentie aan te gaan met de Amerikaanse rivaal Boeing. Het moet de wapenening en luchtvaart van Europa onafhankelijker maken van het militair-industrieel complex van de VS en hun aandelen in de wereldwijde wapeningsbusiness verhogen. In EADS is er een permanent gevecht tussen de Duitse en de Franse vleugel. Dat heeft ertoe bijgedragen dat men in andere sectoren waarin megafusies verwacht werden zoals in de staalsector, bij de beurs en in de scheepsbouw, verdere gemeenschappelijk Duits-Franse projecten liet vallen. Men gaf de voorkeur aan fusiepartners buiten Europa.

Geen ontbinding van de burgerij

Het aandeel in de omzet van de concerns die door het buitenland gecontroleerd worden ondergaat de jongste 50 jaar bij de 100 grootste slechts kleine veranderingen. Dat blijkt uit een vergelijking van de gegevens van 2008 met een onderzoek voor het jaar 1958.^[13] Ook wanneer men er de financiële sector bijneemt, is er geen betekenisvolle verandering. Volgens het 17^e rapport van de monopoliecommissie hadden in 2006 alle door het buitenland gecontroleerde ondernemingen (inclusief de financiële sector) een aandeel van 19 % in de omzet van alle ondernemingen die in de Bondsrepubliek actief zijn.

Aan de top van 50 grootste banken staan Deutsche Bank en Commerzbank met elk 3 dochters. 22 van de 50 zijn van de staat. Er zijn 7 coöperatieve banken, 8 dochters van buitenlandse banken, waaronder het Italiaanse Unicredit.^[14] Tijdens de financiële crisis turnden de grootste private banken zich om tot onderdelen van het staatsmonopolistisch complex van de financiële economie van de Bondsrepubliek. De Deutsche Bank stapte in de Postbank. De Post, waarin de Duitse staat een meerderheid heeft, werd met 8 % de grootste aandeelhouder van Deutsche Bank; Allianz werd met 7 % de tweede grootste aandeelhouder. De zieke Dresdner Bank werd door Allianz aan Commerzbank in bewaring gegeven, gesponsord door de staat, die met 25 % plus 1 aandeel de grootste aandeelhouder werd van Commerzbank, terwijl Allianz met 18 % de tweede grootste aandeelhouder werd.

Aan de top van de 30 grootste verzekeringen tellen alleen Allianz en MünchnerRück 9 instellingen. 10 worden door onderlinge verzekeringsmaatschappijen (VvaG) zoals de Talanx-groep gecontroleerd. Verzekeringsmonopolies van andere Europese landen, zoals het Italiaanse Generali en het Franse Axa tellen er 7; een Amerikaans concern telt één dochter. Verzekeringen zijn er sterker dan de banken in geslaagd, op Europees vlak tot elkaars markten door te dringen. De nationaal gevestigde monopoliegroepen Allianz, Axa en Generali zijn hier de belangrijkste winnaars. De dominantie van Allianz, MünchnerRück en VvaG op de markt van de Bondsrepubliek wordt daardoor niet bedreigd. Bij de banken heeft het driezuilenmodel van private banken, spaarbanken en coöperatieve banken een sterk binnendringen van buitenlandse

De top van de drie zuilen vormt met de top van verzekeringseconomie, de ondersteunende banken van de staat, de beurs van Frankfurt en het Bondsministerie voor Financien, de IFD (Initiative Finanzstandort Deutschland). Het werk concepten uit voor de ontwikkeling van het financiewezen, bijvoorbeeld voor de privatisering van de bejaardenzorg, het publiekprivaatpartnership of voor de invoering van Real Estate Investment Trusts. Het 7-koppig staatsmonopolistisch College noemt zichzelf op zijn homepage een "flexibele actiegroep zonder eigen bestuur".^[15]

De industrie, de handel en de financiële economie van de Bondsrepubliek zijn monopolistisch gestructureerd. De groepen die aan het hoofd ervan staan zijn met elkaar en met de staat "uitstekend verweven". Ze werken samen in officiële en onofficiële colleges, bonden en netwerken.^[16] Wat men gewoonlijk de "opheffing van Deutschland AG" (de naamloze vennootschap Duitsland) noemt, mag niet verward worden met de opheffing van de Duitse burgerij. Het was een aanpassing van de Duitse burgerij aan de voorwaarden voor een krachtigere oriëntering naar de wereldmarkt. Zij heeft dat doorgevoerd met de ondersteuning van de nationale staat en dank zij de vroeger aangegane compromissen tussen de klassen.

Transnationalisering is het werk van nationale kampioenen

De "globalisering" werd en wordt op de eerste plaats door monopolies gedragen die zich reeds op de nationale markten gevestigd hebben. In sectoren zoals de post, telecommunicatie, spoorverkeer, energie, en deels ook de banksector droegen de staten met omvangrijke privatiseringen bij tot het scheppen van "nationale kampioenen." De transnationale ambities van deze kampioenen waren vanaf het begin niet beperkt tot Europa. Eerst streefden ze allemaal naar aanwezigheid op de Amerikaanse markt. Vandaag is elk groot of ambitieus concern erop uit zich ook te vestigen in China, zo mogelijk ook in Rusland, Brazilië en India.

Transnationalisering streeft naar aandelen op de wereldmarkt en steunt op het nationale monopolie. In 1980 kwamen er van de 500 grootste concerns in de wereld 217 uit de VS, 66 uit Japan en 168 uit Europa. In 1990 waren er nog maar 164 concerns uit de VS, 111 uit Japan en verder 168 uit Europa. In 2006 ziet de lijst van het magazine *Fortune* er als volgt uit: 140 concerns uit de VS, 68 uit Japan, 37 uit China en 179 uit 18 Europese landen.

De verschuivingen in de internationale concurrentie zijn duidelijk: het aandeel van de VS is weliswaar nog steeds het grootste, maar de VS tellen een derde minder concerns dan in 1980. Japan telt er nu opnieuw evenveel als in 1980. In het begin van de jaren 90 had het er bijna dubbel zoveel (128 in 1992). China veroverde een plaats in de groep van 5 landen waarin de meeste grote multinationals hun basis hebben. Het komt nu na de VS, Japan, Frankrijk en de Bondsrepubliek. Europa heeft zijn aandeel van ongeveer een derde van de 500 grootste lichtjes kunnen uitbreiden.

Er gebeurden ook verschuivingen binnen Europa. Groot-Brittannië verloor sterk: in 1980 telde het 53 concerns op de lijst, in 2008 met 26 nog slechts de helft. Frankrijk echter kon zijn aantal van 29 (in 1980) optrekken tot 40 (in 2008). De Bondsrepubliek was in 1980 met 38, in 1990 slechts met 30, in 2008 opnieuw met 39 vertegenwoordigd. Deze drie landen alleen tellen 59 % van de Europese kampioenen. Zweden heeft pluimen verloren: van 10 (in 1980), over 17 (in 1990) tot 6 (in 2008). Vooruitgang boekten ook Italië, Spanje, Nederland en Zwitserland, dat geen deel uitmaakt van de EU. Zij tellen samen 27 % van de Europese concerns. De overige 21 landen van de EU tellen doorgaans slechts 1 concern, 10 ervan helemaal geen.

Ongelijke ontwikkeling

Er bestaat een duidelijke kloof tussen de drie grote, Frankrijk, de Bondsrepubliek en Groot-Brittannië. Zij worden op verre afstand gevolgd door een middenveld met Italië, Spanje en Nederland en de rest van de EU. Bij de drie grote hebben Frankrijk en de Bondsrepubliek Groot-Brittannië, dat in 1980 aan de leiding lag, duidelijk voorbijgestoken. Dat toont vooreerst dat de landen zich ongelijkmatig ontwikkelen. Ten tweede, dat de rangorde niet eens en voor altijd vastligt; er wordt in de concurrentiestrijd zwaar om gevochten. Samen verwezenlijken de staten van de interne markt van de EU het grootste bbp van de wereld. Dat heeft niet tot een nivellering van de ontwikkelingsniveaus in de EU geleid, maar maakte wel mogelijk dat de Europese grote concerns hun aandeel binnen de 500 grootste concerns van de wereld lichtjes konden uitbreiden, terwijl dat van de VS en van Japan achteruitging.

De internationale expansie van de multinationals is hoofdzakelijk het gevolg van overnames, fusies of samenwerking met reeds bestaande ondernemingen. Samenwerkingsverbanden streven naar synergieën en concurrentievoordelen tegenover derden. In vergelijking met kartels zijn samenwerkingsverbanden flexibeler en gericht. Vele concerns herstructureren doordat ze zich concentreren op "kernsectoren" en minder rendabele activiteiten van de hand doen. Vandaar dat internationale expansie en monopolisering vooral voorkomen in bedrijfstakken, afdelingen en segmenten. Het streven naar maximaal rendement voor de aandeelhouders bespoedigt deze afslanking en de internationale arbeidsverdeling wordt daardoor opgevoerd. Zij maakt de concerns echter ook kwetsbaarder en dwingt tot internationale coördinatie, zonder dat ze de wetten van de concurrentie kunnen uitschakelen. Niet alleen voor de managers van transnationale concerns, banken en verzekeringen, maar ook voor de staten vloeiden daaruit nieuwe internationale taken voort.

Omdat filialen en kapitaaldeelnames van transnationale bedrijven op de relevante nationale en regionale markten bijzonder talrijk zijn, dragen de grootste concerns ook het meest bij tot vervlechting binnen Europa. Daaruit volgt nochtans niet, zoals Jörg Hufschmid aangetoond heeft, "dat de overwinnaars in het gevecht om een sterkere positie daardoor meer Europees worden. Het is eerder omgekeerd. Zij geven hun nationale basis en de bescherming door hun eigen nationale staat niet op. Precies zij richten hun belangstelling bijzonder sterk op andere delen van de wereld."[\[17\]](#)

De EU als slagveld van samenwerking en concurrentie

Het politieke gewicht van elk individueel EU-land in de wereldhiërarchie komt ongeveer overeen met zijn plaats op de ranglijst van de 500 grootste wereldconcerns. De Bondsrepubliek, Frankrijk, Groot-Brittannië en Italië behoorden reeds tot de G7-8. Voor de stijgers Nederland en Spanje kwam Sarkozy nog met Bush tot een akkoord over twee bijkomende stoelen aan de tafel van de G20. Daardoor nemen 6 EU-landen direct deel aan de rondetafelgesprekken over de economische wereldcrisis. De overige 21 worden indirect vertegenwoordigd door de officiële top van de EU. Het doel van de EU een zwaargewicht in de wereld te maken, wordt steeds weggedrukt door de drang van de grote staten zichzelf wereldwijd te laten gelden en dikwijls gereduceerd tot zuivere symboliek.

Het Duits-Franse bondgenootschap geldt als kern van de EU. Zowel de Duitse als de Franse burgerij kunnen in de wereldpolitiek slechts (opnieuw) gewicht krijgen, als ze aan één zeel trekken. Dat sluit de rivaliteit om de leiding in handen te krijgen niet uit. Frankrijk wil al langer een gezamenlijke economische regering van de eurozone. Volgens Berlijn verbergt zich daarachter een aanval op de onafhankelijkheid van de Europese Centrale bank (ECB) en de bovengrens van 3 % van de jaarlijkse schuldenlast. De doorgaans restrictieve geldpolitiek van de ECB bevordert de export van de Bondsrepubliek en is nadelig voor de handelsbalans van de buurlanden. Ook in 2008 bedroeg de import uit Frankrijk, Groot-Brittannië, Italië slechts twee derde van de export van de Bondsrepubliek naar die landen. De economist Rudolf Hickel noemde deze koers, die in de traditie ligt van de Bundesbank, een "imperialistische exportpolitiek met dalende loonkosten".[\[18\]](#)

Voor de Duitse burgerij waren en zijn de "stabiliteitscriteria" de economische grondslag voor haar instemming met de eenheidsmunt. Haar vertrouwen in de capaciteit van de elites van de andere eurolanden om de loon- en sociale kosten blijvend laag te houden, is altijd klein geweest. Vooral de "zwakke zuidflank" van de EU vertrouwt zij niet.[\[19\]](#) Dat hangt samen met verschillen in de historische tradities en klassenverhoudingen. Begin 2009 spanden Sarkozy, Berlusconi en Juncker zich in voor gemeenschappelijke euroleningen. Landen met hoge schulden zoals Griekenland en Italië zouden daardoor van lagere interesten hebben kunnen genieten. De stevige solvabiliteit van de Bondsrepubliek zou hieronder weinig geleden hebben. De chef van de Bundesbank Axel Weber zei neen, omdat een eurolening "de disciplinerende werking van de financiële markten" op de landen met schulden zou verminderen.

De huidige druk op Griekenland onthult vandaag het sociaalreactionaire en antidemocratische karakter van het "stabiliteitspact". Dat de Griekse vakbonden tot nu toe met succes de verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd tot 67 jaar hebben kunnen verhinderen, stoort de politiek van de Bondsrepubliek al lang. Het land moet zijn schuldeisers vlotter bedienen, o.a. de bewapeningsfirma's Krauss-Maffei-Wegmann en ThyssenKrupp. Dit had Merkel de vroegere premier Karamanlis al duidelijk gemaakt. Toen deze besparingspolitiek door nieuwe verkiezingen niet kon doorgevoerd worden, opperde Merkel dat de EU "in de toekomst in de economische en sociale politiek van lidstaten met grote schulden zou moeten ingrijpen".[\[20\]](#) Rechtstreeks tussenkomen in de soevereine rechten van een staat zou alleszins meer betekenen dan alleen maar "disciplinerend door de markt". Moeten er in de toekomst nieuwe verkiezingen worden georganiseerd tot het resultaat ook de EU bevalt?

De EU-commissie als zondebok?

Acties van Sarkozy en anderen beogen de uitbouw van een gemeenschappelijke staatsmonopolistische regulering. In het verloop van de crisis heeft Merkel dit tot nog toe afgewezen. Het kwam slechts tot een coördinatie van nationale reddingsmaatregelen. Of het nu gaat om euroleningen, een gemeenschappelijke economische regering of een stabiliteitsfonds voor ondernemingen van de hele EU, de kosten voor een sterkere integratie zijn voor het beleid van de Bondsrepubliek te hoog. Duitsland blijft vooral rekenen op de dwang van de marktmechanismen. Dat begunstigt de sterke Duitse multinationals maar vergroot de verschillen in het ontwikkelingsniveau tussen de EU-landen.

De houding van de andere regeringen tegenover het restrictieve "stabiliteitspact" is dubbelzinnig. Het vermindert aan de ene kant de flexibiliteit waarmee ze op crisissen en binnenlandse sociale onrust kunnen reageren. Aan de andere kant kunnen zij het afwentelen van de lasten op de bevolking voorstellen als iets waartoe ze gedwongen zijn door druk van buitenaf. Zo belichaamt de EU-commissie in de binnenlandse politiek van alle staten de ongerechtvaardigde eisen van de "globalisering". De elites die hiervan profiteren blijven op de achtergrond, het klassenkarakter van het regeringsoptreden wordt versluierd.

Graag grijpen de elites daarbij naar het nationalisme. Ook in Duitsland. Elk voorstel dat "door de voorzitter van de EU of ook door Frankrijk zou gedaan" worden, loopt er tenslotte ongetwijfeld op uit dat de Duitsers zouden moeten betalen". Met die woorden trok Steinbrück van leer tegen het conjunctuurprogramma voor de hele EU. De angst van de Duitse bevolking voor inflatie wordt aangewakkerd in het belang van de "eigen" multinationals. De lonen en de binnenmarkt in bedwang houden geeft kostenvoordelen bij het dingen naar grote bestellingen voor conjunctuurprogramma's in de VS en in China. De EU beschikt immers niet over middelen voor eigen programma's. Het EU-budget voor 2009 bedroeg slechts 116 miljard euro. Het budget van de Bondsrepubliek bedroeg in hetzelfde jaar 297 miljard euro.[\[21\]](#)

Merkel wil "Duitsland opnieuw sterk maken". Beroep doen op de nationale arrogantie moet de werkende mensen meetrokken. De burgerij heeft de nationale staat niet in de laatste plaats nodig om de loontrekkers tot steeds nieuwe opofferingen te bewegen. "Partnerschap" met de heersende klasse van het eigen land en matiging omwille van haar concurrentiekracht zijn het doel. Als echter het pensioen op 67 in de Bondsrepubliek opnieuw kon afgeschaft worden, dan zou dat in het belang zijn van de loontrekkers bij ons. En het zou een ernstige nederlaag zijn voor de neoliberale koers binnen de EU, die vooral van de economisch sterkste macht uitgaat. Dat zou praktische solidariteit zijn met alle Europeanen die het pensioen op 67 tot nu toe konden verhinderen.

Integratie door hiërarchische centralisering?

Om de uitbreiding van de Navo naar het Oosten door de EU te ondersteunen, dringen de VS aan op de snelst mogelijke opname van Turkije en kleine oostelijke staten. De heersende kringen in de Bondsrepubliek en in Frankrijk vrezen echter voor de politieke bestuurbaarheid van een te snel groeiende EU. Het Verdrag van Lissabon moet de EU door hiërarchische centralisering meer bestuurbaar maken. Of toenemende verschillen in ontwikkelingsniveau en sociale polarisering door meer centralisme in bedwang kunnen gehouden worden en of dit in crisissituaties niet eerder desintegrerend werkt, blijft nochtans een open vraag.

Met elkaar concurrerende politieke belangen bemoeilijken de drang naar meer politieke slagkracht van de EU. Dat bleek al in het verleden in de kwestie van Irak, in de verhouding tot Rusland en in het conflictueus tot stand komen van het Verdrag van Lissabon zelf. Dat de oplossing van belangentegenstellingen onder imperialistische voorwaarden tenslotte door economische en politieke krachtsverhoudingen bepaald wordt, zwakt de tegenstellingen niet af. Zwakkere staten vergroten in dergelijke omstandigheden de eigen speelruimte; ze kunnen bondgenootschappen aangaan met de concurrenten van de sterkere staten. Het plan voor de stationering van raketten in Polen en Tsjechië zijn een voorbeeld.

In de discussie van de burgerij over de strategie weerspiegelt zich het spanningsveld tussen de bedoeling strak de besluiten toe te passen en de bezorgdheid om de EU samen te houden. Bij de keuze van nieuwe leidende instanties van de EU werden Merkel en Sarkozy gewaarschuwd de verleiding te weerstaan, om "marionetten" van de grote nationale staten te benoemen. De keuze van Ashton en Van Rompuy werd dan ook deels met ontzuivering, deels met opluchting en ook deels met spot geregistreerd. Als Belgische onderhandelaar tussen Vlamingen en Walen is Van Rompuy gekwalificeerd om "een

constant door middelpuntvliedende krachten geplaagde EU" samen te houden, zo schrijft de *Frankfurter Allgemeine Zeitung*.^[22]

Tenslotte toonden de leidende kringen zich voldoende soepel "om voorrang te geven aan de consensus" in de eerste fase van de doorvoering van het Verdrag van Lissabon. Merkel rekent erop dat de nieuwe EU-leiding "in haar rol groeit".^[23] Zoveel gelatenheid is mogelijk omdat de sterkste burgerijen tegelijkertijd over machtige nationale staten beschikken. Daarmee kunnen ze actief zijn in de wereldpolitiek, liefst met de steun van de EU-structuren, maar ook parallel ermee. De materiële structuren van hun overwicht werden door het Verdrag van Lissabon opnieuw een stuk uitgebreid. Dat verkleint de rol van de grote nationale staten niet.

De krachtsverhoudingen drukken niet alleen hun stempel op de hiërarchieën en tegenstellingen tussen staten en burgerlijke elites. Ook de krachtsverhoudingen tussen de klassen verschillen van land tot land en beïnvloeden de verhoudingen tussen de staten. Een jarenlange neoliberale ontwikkeling heeft overal sporen nagelaten. Zij stootte in afzonderlijke landen nochtans op sterk verschillend weerwerk van vakbonden en sociale bewegingen en is daardoor ook niet overal op dezelfde manier doorgevoerd en doorgedrongen.

In sommige landen is men er zich nog levendig van bewust dat sociale rechten strijdbaar kunnen verdedigd worden. De bereidheid om de strijd aan te gaan tegen de ontwikkelingen die door het Verdrag van Lissabon worden ingeluid, zal in deze landen groter zijn dan in landen waarin berusting, aanpassing en onderwerping moeten overwonnen worden. Impulsen en successen van voorbeeldige strijd en voorhoedebewegingen kunnen inspirerend werken. Alle kansen om acties zoveel mogelijk te coördineren moeten worden aangegrepen. Elke kracht die zich inzet voor een beter Europa dient de specifieke voorwaarden voor democratische en sociale vooruitgang in het eigen land te onderzoeken en er rekening mee te houden. Geen enkele kracht kan daaraan ontsnappen.

Beate Landefeld maakt deel uit van de redactie van *Marxistische Blätter*. Andere publicaties van haar zijn te vinden op http://www.linksnet.de/de/autorin/Landefeld_Beate en op <http://www.neue-impulse-verlag.de/autorin/126/beate-landefeld.html>.

Dit artikel is overgenomen uit *Marxistische Blätter*, nr. 1, 2010. Zie <http://www.neue-impulse-verlag.de/mbl>.

^[1] Michael Hartmann, *Eliten und Macht in Europa*, Campus 2006.

^[2] Michael Hartmann, *Eliten und Macht in Europa*, p. 197.

^[3] *Ibid.*, p. 200.

^[4] In de Verenigde Staten treft men onder de topmanagers van de 100 grootste bedrijven slechts vijf buitenlanders aan en in Japan slechts één enkele (Renault/Nissan: Ghosn). In Frankrijk vindt men er slechts twee zowel in 2005 als in 1995. *Ibid.*, p. 205.

^[5] *Ibid.*, p. 207.

^[6] *Ibid.*, p. 207.

[7] Heinz Jung, Josef Schleifstein, *Die Theorie des staatsmonopolistischen Kapitalismus und ihre Kritiker*, VMB Frankfurt/Main 1979, p. 70.

[8] Institut für Mittelstandsforschung (IfM) Bonn, Gegevens 2006. <http://www.ifm-bonn.org/index.php?id=579>.

[9] David Harvey, *Neoliberalism and the Restoration of Class Power*.
<http://www.princeton.edu/~sf/workshops/neoliberalism/classrestore.pdf>.

[10] *Vermögensquellen deutscher Milliardäre*. <http://www.alice-dsl.net/maschessen/Eigentuemer.html>.

[11] Volgens statistieken van de Duitse Bundesbank liep de som van de buitenlandse directe investeringen in Duitsland in 2006 op tot 439 miljard euro, de directe investeringen in het buitenland door Duitsland bedroegen in datzelfde jaar 811 miljard euro. *Stern* meldt voor 2005 een getal van 390 miljard buitenlandse directe investeringen in Duitsland en 840 miljard Duitse investeringen in het buitenland. "Wem gehört Deutschland?", *Stern* 6-2008, 31 januari 2008, p. 57 en 69.

[12] Op basis van de omzetcijfers van 2007. Zie Beate Landefeld, "Finanzgetriebener Kapitalismus. Was macht eigentlich die Bourgeoisie?"» (MASCH-Skripte op de homepage van *Marxistische Blätter*).

[13] Helge Pross berekende in 1958 dat de bedrijven die door het buitenland werden gecontroleerd goed waren voor een aandeel van 18 % in het omzetcijfer van de 100 grootste ondernemingen. (Helge Pross, *Manager und Aktionäre in Deutschland: Untersuchungen zum Verhältnis von Eigentum und Verfügungsmacht*, Frankfurt/Main, 1965.)

[14] Zie *Die Welt*, "Top 50 der deutsche Banken 2008", <http://top500.welt.de>.

[15] <http://www.finanzstandort.de/BaseCMP/pages/contentdelivery?CID=6088&JOB NAME=DISPLAY PAGE>.

[16] Zie "Die 50 Mächtigsten 2002. Wer die Deutschland AG steuert?", *manager-magazin.de*, 18 oktober 2002.

[17] Jörg Huffschmid, *Wem gehört Europa?*, Deel 2, Distel Verlag Heilbronn, 1994, p. 21.

[18] Rudolf Hickel, "Der Euro ist unschuldig", FR online, 13 februari 2009; Thomas Helmert, *Deutscher Aussenhandel nach Ländern*, Wiesbaden 2009.

[19] Gerd Höhler, "Weiche Südflanke", *Handelsblatt online*, 6 november 2008.

[20] Ruth Berschens, "EU macht Druck auf Griechenland", *Handelsblatt online*, 11 december 2009.

[21] *Zeit online*, 7 september 2009; Persbericht van het Europees Parlement, 18 december 2008.
http://www.bundesfinanzministerium.de/bundeshaushalt2009/pdf/vsp_2.pdf: *Gesamtplan*

des Bundeshaushaltsplans 2009.

[22] Thomas Ludwig, "Europa ist kein Platz für Marionetten", *Handelsblatt online*, 28 oktober 2009; Nicolas Busse, "EU-Spitze: Treuhänder mit Respekt für die Hackordnung", *Frankfurter Allgemeine Zeitung online*, 20 november 2009.

[\[23\]](#) *Ibid.*